

ARTS

Mnemòsine i les relacions entre pintura i poesia

Maia Creus

La darrera publicació de Edicions de Gràfic Set, aplega els escrits de crítica i d'opinió de Josep Gerona presentats sota el títol de *Mnemòsine Amnèsica* (*Escrits d'art i altres bagatel·les*)

El llibre en qüestió ens presenta la faceta potser menys coneguda de l'autor. Es tracta del seus articles d'opinió que ha publicat a la premsa, revistes especialitzades i catàlegs d'art. Són articles que no ens deixen indiferents i que ens parlen d'un creador compromès amb el pensament i els valors de la societat en la qual li ha tocat viure. Un autor que creu en el debat i la independència intel·lectual com a formes imprescindibles per salvar l'exercici de la llibertat.

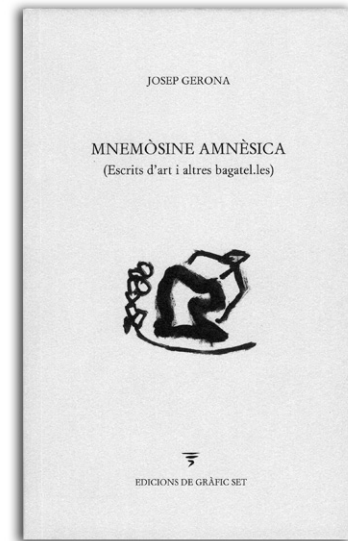
El títol que Josep Gerona ha escollit per al seu llibre ja constitueix una dada important de l'abast i el to del seu contingut. Format per dos conceptes antònims: *Mnemòsine Amnèsica*, ens parla, tal com veurem, de les relacions internes entre art, literatura i tradició. De fet, una idea implícita que subjau en els diferents articles aplegats en el llibre de Josep Gerona, és la reflexió entorn dels valors possibles de la tradició i la memòria, contraposats a l'oblit com a forma moderna de deshumanització.

En la mitologia grega, *Mnemòsine* era la mare de les nou muses o divinitats del cant i de la dansa. Venerades com a nimfes de les fonts, les Muses eren, com tots sabem, considerades font d'inspiració poètica.

Posteriorment, en la literatura artística clàssica, *Mnemòsine* no tan sols fa referència a l'origen inspirat de la poesia, sinó que també fa referència al paral·lelisme entre la literatura i les arts visuals: paral·lelisme fixat en el concepte de *Ut Pictura Poesis*, que ens parla d'una mútua correspondència entre pintura i poesia. Aquesta mútua comprensió i correspondència entre pintura i poesia, ha estat un dels principis fonamentals en el desenvolupament de la cultura clàssica guiada en el convenciment de que la poesia i la pintura han caminat sempre de costat, en una fraternal emulació de metes i medis d'expressió.

De fet, en la història de l'estètica europea, la defensa de la *Ut Pictura Poesis*, ha estat constant, encara que amb oposicions puntuals com és el famós tractat del Laocoont escrit per Lessing a la segona meitat del S XVIII, en el qual intenta establir certs límits entre la pintura i la poesia, afirmant que la primera és un art de l'espai i la segona un art del temps tot descartant cap relació interna entre ambdues arts.

Malgrat Lessing, el cert és que la temptació d'explorar el misteri de la correspondència entre les diferents arts no ha deixat de ressorgir en la història de la literatura artística fins arribar a les portes de la modernitat amb Charles Baudelaire i la seva famosa teoria de les Correspondències, una teoria fonamentada en una concepció sinestèsica de la sensibilitat humana gràcies a la qual, podem sentir el ritme de les paraules o donar colors als sons. De la mateixa manera que la sensibilitat humana es pot desplegar en els seus diferents sentits, els diferents llenguatges de l'art no neguen la seva unitat interna. L'art, doncs, és únic, encara que els seus llenguatges siguin molts.

En l'art d'avantguarda del S XX, seran molts els autors que incorporen en el seu pensament estètic la teoria baudelariana de les Correspondències. Un exemple famós és Vassily Kandinsky qui va establir una profunda relació entre els colors i la música fent-ne el punt de partida del seu concepte espiritual de l'art.

La teoria de la *Ut Pictura Poesis*, és fonamental per entendre l'evolució de tot l'art europeu, no tan sol per la relació constant entre pintura i literatura, i la unió interna de totes les arts, sinó també pel paper que hi té *Mnemòsine*. Efectivament, un aspecte molt important en la teoria de la *Ut Pictura Poesis*, és, precisament *Mnemòsine*, la Memòria.

En la història de l'estètica, la memòria no tan sols es relaciona amb les emocions sensibles de la vida pràctica, sinó que també té una paper fonamental en l'experiència de l'art. Quines són les característiques de la memòria estètica

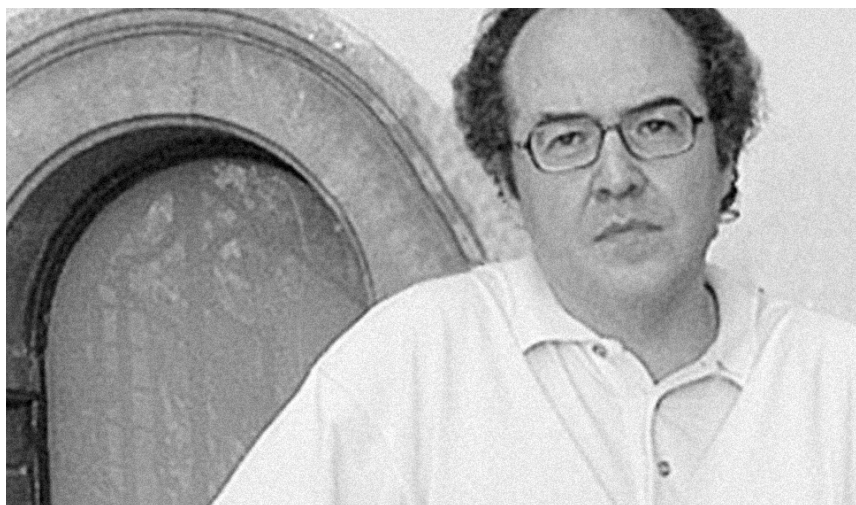
en l'art? Precisament que no opera a través dels sentits. La memòria estètica és pura memòria i opera a través del coneixement acumulat en la tradició. El temps acumulat en la tradició revela la veritat. La coneguda teoria d'un art que expressaria el Zeitgeist o Esperit de cada època, recolza en *Mnemòsine* i la teoria de la *Ut Pictura Poesis*.

Tal com exposaré, els 40 articles aplegats en el llibre de Josep Gerona que presentem tenen en comú una reflexió crítica entorn del Zeitgeist o Esperit de la nostra època expressat en un art i una cultura, caracteritzats, segons l'autor del llibre, per un procés constant de deshumanització, propiciat per l'autoritat i domini fetitxista de la tècnica; la pèrdua de la memòria com a experiència primera de coneixement; i un mercantilisme artístic on hi regna la mixtura de llenguatges en una barreja banal.

Josep Gerona és un creador que podem inscriure en la tradició de la *Ut Pictura Poesis*. La seva obra es desplega en molts registres: és pintor, poeta, escriptor i crític. Tal com ell mateix afirma en l'article del seu llibre titulat "Art i literatura", el jo creador es desdobra en diferents registres o modes d'expressió per posar la seva sensibilitat al servei de les exigències de l'obra i no obstant això, existeix una coherència interna, una unitat latent en les obres d'un mateix artista, tal com també hi és entre les diferents arts.

Però ara, no parlarem de l'art poètica de Josep Gerona ni tampoc de la seva pintura, sinó del llibre on recopila els seus articles d'opinió crítica. Parlarem doncs del poeta com a crític, una figura amb una llarga història i una gran incidència en l'art i la cultura del segle XX i que té el seu origen en Charles Baudelaire, poeta que a través dels seus famosos escrits de crítica sobre

Josep Gerona

pintura aplegats amb el nom de Salons, va avançar molts dels paradigmes estètics que donarien lloc a la modernitat.

Efectivament, a través dels seus famosos Salons, Baudelaire anuncia les noves problemàtiques que afectaran als creadors d'una nova època, caracteritzada pel canvi frenètic vers una cultura urbana fruit de la revolució industrial i el sorgiment de la metròpolis moderna, la ciutat cosmopolita que ha estat la font d'inspiració de l'art i la poesia de la modernitat.

Si en la seva prosa crítica Baudelaire descriu el pintor de la vida moderna, en la seva poesia ens ofereix les primeres manifestacions de l'experiència estètica de la metròpolis, fundant d'aquesta manera la denominada cultura urbana amb un art que expressa i neix en i des de la pura quotidianitat. Charles Baudelaire ha eternitzat aquesta experiència poètica de la ciutat en *Petits poèmes en prose (Le Spleen de Paris)* i també, en el seu famós recull poètic *Les Fleurs du Mal*, dins del qual, l'autor ordena el conjunt més llarg de poemes amb el subtítol: *L'Splen i l'Ideal*, dues categories poètiques fundadores de la denominada subjectivitat moderna, caracteritzada per l'escissió i la dualitat. Si *L'Splen* expressa el desencís, el profund avorriment davant el caràcter previsible, vulgar i prosaic de la realitat, *l'Ideal*, expressa una experiència de sentit contrari: la realitat, composta de fenòmens vitals i reaccions subjectives, sobrepassa la capacitat receptiva de l'individu obrint-lo al regne de *l'inconnu*, a l'embraguesa d'una nova excedència estètica alhora magnífica i terrible.

Quan Baudelaire escriu els seus Salons i poemes, la ciutat de París es trobava immersa en el ritme trepidant d'una urbs contemporània, cosmopolita i massiva. En aquest nou ordre urbà, Baudelaire parla de l'Odissea de l'art i de l'artista com a heroi. Un aventurer que, perdut enmig de la multitud, extraurà d'aquesta experiència el germen del seu art. L'artista com a heroi desplaçarà l'artista com a geni del romanticisme. Ara la poesia ja no sorgirà del més enllà sinó d'un ara i

un aquí profundament humans. D'aquesta manera, la nova creativitat moderna quedarà inscrita en l'experiència, els fenòmens vitals i les reaccions intersubjectives. Estímuls lluminosos, breus i fulgurants. Fragments de vida, efímers i fugissers que el poeta salvarà en l'eternitat de l'art. Aquest, però, serà un ideal fràgil i amenaçat. Baudelaire és conscient de la inutilitat de la poesia en un món que sucumbeix al pragmatisme, la massificació i la vulgaritat.

I Així ho expressa en aquest text que ara cito:

“He trobat la definició del Bell, d'allò que per a mi és Bell. És quelcom ardent i trist, una cosa un mica vaga, que obre pas a la conjectura... No pretenc que l' Alegria no pugui associar-se a la Bellesa, però dic que l' Alegria és un dels seus ornaments més vulgars, mentre que la Malenconia és, per dir-ho així, la seva il·lustre companya, arribant fins a l'extrem de no concebre un tipus de Bellesa on no hi hagi dolor”

Aquest text és un dels més importants per comprendre l'art del segle vint sempre escindit entre *l'Splen* i *l'Ideal*. A diferència del passat, l'artista i el poeta quedaran marginats del centre del món. El seu espai propi serà el de la perifèria. Només des d'aquest lloc marginal l'art podrà desvetllar la insuperable dualitat del món i de l'existència i extreure'n aquest Bell Malencònic anunciat per Baudelaire.

Segons el meu punt de vista, el recull d'escrits de Josep Gerona, s'inscriuen en aquesta estètica de la Malenconia. Són textos mitjançant els quals l'autor vol oferir el *Zeitgeist* de la nostra època a través del retrat impecable dels seus arquetips socials, culturals i polítics. Arquetips darrere dels quals hi apareix l'home sense atributs de Robert Musil; l'home escindit descrit per Adorno i tants altres pensadors o l'home massificat i perdut de si mateix teoritzat per Elias Canetti. En aquesta línia, el llibre de Josep Gerona, amb articles aparentment de temàtica diversa, en realitat s'articulen dessota una clara intencionalitat: posar en relleu, assenyalar o denunciar les diferents formes i maneres amb què els poders dominants aconseguen anul·lar o destruir l'autoconsciència i l'exercici de la nostra subjectivitat.

Citaré com a exemple uns fragments del quart article del recull, titulat “Happy Christmas”:

“Si vostè, lector, alguna vegada s'hagués arribat a plantejar si és legítima la seva alegria... tenint en compte que el nostre món és bastit sobre una muntanya de merda i que la nostra vida s'alimenta de la mort diària... Si fos així, si s'ho hagués plantejat i no hi trobés avinent cap resposta tranquil·litzadora, i no volgués acceptar tampoc de caure en la desesperació, llavors, per eliminació, només li quedaria – nihilista com cal, la seva voluntat d'actuar, i, doncs, de crear personalment -no mai industrialment- la vida (així l'art, no la fàbrica o la factory). Fora de l'art no hi ha salvació possible.”

Si, en canvi, vostè no ha tingut mai aquest tipus de maldecaps, pot estar content i descansar. Pot ésser un desgraciat, però sortosament no ho sap!”

L'art i la poesia és, doncs, per a Josep Gerona, com ho fou per a bona part dels protagonistes de la modernitat i de l'avantguarda històrica, l'únic espai possible veritablement humà. L'únic àmbit per a la coherència, l'harmonia i el sentit. L'art expressa *l'Ideal* lluitant contra *l'Splen*. Lluita, no obstant, que condemna al poeta a un insalvable exili interior.

Però l'heroisme del poeta o artista modern haurà de fer front, encara, a un altre monstre: el fetixisme tecnològic. Cito de nou un breu fragment d'un altre article del llibre de Gerona titulat: “L'art del nostre temps”: “El referent omnímode és sempre el món tecnificat: des d'Adorno i amb Habermas ja sabem que la tecnologia és la forma de dominació per excel·lència del nostre temps, el fruit superior de la ciència –la raó humana–, descarnada”.

Un dels elements conductors del llibre de Josep Gerona, és la reflexió crítica entorn del paper de la tècnica en la societat i cultura actuals. Si a l'inici de l'avantguarda del segle vint, la ciència i la tècnica eren exemples per a un ideal estètic que també era ètic fundat en la racionalitat, la funcionalitat i l'austeritat, cent anys més tard, al llarg del segle XX aquest ideal alliberador ha esdevingut un dispositiu de control social i ha donat lloc a un art codificat: un “tecnoart”, en paraules del propi Josep Gerona.

Torno a citar l'autor del llibre:

“ L'art que més necessitem, l'art més del nostre temps, és el que es fa amb el cap, certament, però també amb les mans i amb tot el cos. Però aquest no és, evidentment l'art convenient del nostre temps, el de l'estat, les institucions financeres, les empreses multinacionals o els museus. Hi ha un nou artista oficial: és el tecnoartista, un nou art totalitari que amb la seva potència tècnica anul·la la presència de la resta”

Acusar el procés imparabile de deshumanització dut a terme pel domini tècnic, un procés que ens afecta per activa i per passiva, és una constant en el recull d'escrits de Josep Gerona. En el primer article del llibre titulat “Premsa clònica”, Josep Gerona escriu:

“Es obvi que la qüestió d'estar informats és una matèria subjectiva, és a dir, sentir-se informats o trobar-se informats, perquè qui s'informa és un subjecte humà particular que ha de poder dirigir el procés d'assimilació dels continguts que rep; si no és així, no ens informem, sinó que ens in-formem, o sigui, ens modelen, ens donen forma”.

En el segon article del llibre “Bunquerització de la vida i Diktat Bankari”, hi trobem escrit:

“Som receptors passius de consignes constants. El món de la publicitat i de l'audiovisual és totalitari: no podem desxifrar-ne les imatges, només empassar-nos-les”.

Per a Josep Gerona, la història ha demostrat que, la raó tècnica, en lloc de ser l'horitzó d'alliberament que el segle vint somniava, ha esdevingut l'autoritat sense rostre que ens anul·la. Però enmig d'aquest diluvi, hi ha encara, certament, un art que és capaç de plasmar les senyals d'aquest error, oferint-nos una prova indestructible del present degradat on jau sempiternament el cos humà desfet, esberlat o cec, del qual, el poeta heroi baudelarià, fundador de la *poiesis* contemporània, ens n'ha ofert imatges i textos memorables. Així, Antonin Artaud, citat per Josep Gerona, en el seu article “El cos interpretat” on llegim: “El rostre humà és un camp de mort, és un rostre encara no format, invisible, perquè el rostre humà no ha trobat encara les seves formes, la seva faç, i és al pintor a qui pertoca de donar-la-hi per salvar-lo, restituint-li els seus trets propis”.

Però aquesta finalitat profundament humanitzadora de l'art, promesa de futur de la modernitat, ha quedat destruït per la “Cultura de l'espectacle”, concepte inventat per Guy Debord per caracteritzar la societat i la cultura que s'inicia a l'empara dels medis de comunicació de masses i el liberalisme econòmic.

En un text de l'any 1960, Guy Debord afirma: “A tot arreu es planteja la mateixa terrible pregunta que, des de fa dos segles avergonyeix el món sencer: Com fer treballar als pobres si s'ha esvaït tota la il·lusió i ha desaparegut la força?”

L'espectacle és el mal somni de la societat moderna encadenada, que no expressa en darrera instància, res més que el seu desig de dormir. L'espectacle vetlla aquest son. La mercaderia és la il·lusió efectivament real, i l'espectacle és la seva manifestació general..... La veritat d'aquesta societat no és altra cosa que la negació d'aquesta societat. Jo escric contra la societat espectacular”

En aquesta mateixa direcció, Josep Gerona inicia un dels seus articles titulat precisament “Cultura i espectacle”, amb una cita de Calvo Serraller: “En nuestra espectacular sociedad actual, lo que importa es, sobretudo, generar grandes ilusiones colectivas puntuales que arrastran a las masas al dictado de acontecimientos bien publicitados, sin importar demasiado el porqué, el como i el qué”.

En aquest mateix article, mes endavant Josep Gerona escriu: “Segons la creença dominant, només existeix allò que es manifesta i tota la cultura visible és ja un espectacle o no és”.

El poeta com a crític, doncs, haurà de desemmascarar la gran confusió entre cultura i producte cultural. La cultura, afirma Josep Gerona, “és un procés creador, una actitud de l'esperit que lluita i es transforma en activitat fervent, un estat de gràcia que de vegades produeix un seguit de miracles alliberadors. A diferència del producte cultural, que treballa amb xifres d'audiència i volum d'espectadors, la cultura es dirigeix a un subjecte amb criteri propi capaç de fer-ne una lectura personal. Per contra, la indústria cultural, amb la codificació sistemàtica i l'emmagatzematge tecnològic del fet cultural, desmobilitza el seu potencial humanitzador i alliberador. Gerona també cita a Llätzer Moix: “El necesario fuego purificador de las vanguardias es ahora incendio devorador”.

En un altre article titulat “Quixot contra el passat”, Josep Gerona es pregunta: “És la nostra civilització, meravellosament tècnica, capaç d'entendre què era l'art en el passat? I, seguidament, l'autor planteja la problemàtica i mal entesa qüestió de l'imprescindible caràcter elitista i minoritari de l'experiència estètica, només superat per l'ineludible deure del poder democràtic d'eixamplar-ne l'abast mitjançant l'educació. Però sovint, les polítiques culturals substitueixen aquest deure pedagògic per la vulgarització populista, només preocupada, com els programes de TV, pels rankings d'audiència o de visitants.

Si la figura del poeta com a crític inaugurada per Charles Baudelaire encara es podia moure entre els dos extrems de l'*Ideal* i l'*Splin*, sembla que al poeta com a crític actual, només li resta el cant de la Malenconia i la pèrdua. *Mnemòsine* contra *Amnèsia*.

No obstant això, Josep Gerona es pregunta si no serà en aquesta lluita on pot manifestar-se un nou *Zeitgeist* per la nostra època i llença aquesta pregunta des del seu art, la seva poesia i la seva prosa crítica. ●